

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГУЛЮЮЧИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ДЛЯ КРАЇН З ВІДКРИТОЮ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 45(2), с. 70–75

Під впливом множинних технологічних, економічних, правових, політичних чинників впродовж ХХ ст. економіки країн стали більш відкритими. Важливим для виявлення сутності сучасної економіки і напрацювання адекватних підходів для її регулювання є дослідження еволюції наукових поглядів на глобальні процеси взаємодії національних економік із зовнішнім середовищем.

Сучасною об'єктивною реальністю є загострення змагань між провідними країнами на світових ринках за ресурси і ринки збуту на тлі неспинного зростання соціальних очікувань населення. Певних успіхів досягають країни, здатні напрацьовувати та реалізувати ефективні стратегії розвитку. З досвіду останнього століття навіть деякі країни “аутсайтери” за історично невеликий термін спромоглися досягти високого конкурентного рівня економічного розвитку, ґрунтуючись на унікальних національних перевагах та скориставшись можливостями глобалізації. Враховуючи цей досвід, найголовнішим для України є питання гармонізації з впливами глобалізаційних викликів засад національної стратегії розвитку та формування комплексу заходів поточної економічної політики.

Особливості розвитку економічних систем, макроекономічні залежності, що спрямовують розвиток національних економік шляхом інтеграції у світову господарську систему, досліджені у працях відомих науковців Д. Белла, Дж. Гелбрейта, М. Портера, Д. Ромера, Дж. Сакса, П. Самуельсона, Р. Солоу, Дж. Сороса, Й. Шумпетера та ін., а також у працях українських дослідників Я. Базилюк, О. Білоруса, В. Беседіна, З. Варналія, Б. Гаврилишина, А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліло, О. Ємельянова, І. Крюч-

кової, О. Куценко, І. Манцурова, Ю. Оболенського, Б. Панасюка, Ю. Полунєєва, В. Тертички та ін.

Наявна динаміка розвитку і трансформації світової економічної системи актуалізують подальші дослідження, що зосереджені на чинниках стабільного довгострокового зростання національних економічних систем з урахуванням трансформації та вдосконалення регулюючих налаштувань державних механізмів з метою гармонізації економічних процесів.

Посилення відкритості, стримування протекціонізму в більшості національних економічних систем, прискорення процесів лібералізації зовнішньої торгівлі, екзогенні фактори створюють потужний вплив на економічну еволюцію як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються.

Теорії відкритої економіки (основні теоретичні розгалуження – кейнсіанська, неокласична, “капітальних активів”) ґрунтуються на концепції зростання впливу зовнішньоекономічних факторів на національні економічні середовища, а також враховують важливість забезпечення стійкості й ефективної адаптації національної економіки в умовах її інтенсивної інтеграції до світового господарства.

Погляди дослідників на ефективність функціонування відкритих економічних сис-

тем значно різняться. З одного боку, існує тлумачення, за яким “економіка відкрита – це система організації господарського життя, яка забезпечує максимально ефективне залучення національних економік через відповідні організаційно-правові та фінансово-кредитні механізми у світові структури і взаємодію зі світовим співтовариством через вільний обмін товарами, капіталами, знаннями, технологіями на основі високого рівня міжнародного поділу праці та усупільнення виробництва, глобалізації продуктивних сил для національного та світового економічного прогресу” [2, 382].

Однак на практиці можливість досягнення світового економічного прогресу зовсім не обов'язково призводить до національного економічного прогресу країни, що має відкриту економіку. Відкритість економіки сприяє перекачуванню (перетоку) природних ресурсів, які забезпечують країні конкурентні переваги, зі слаборозвинених країн у більш потужні і розгортанню екологічно шкідливих виробництв на їхній території. Слаборозвинена країна або така, економіка якої перебуває у кризовому стані, не може скористатися перевагами відкритості:

- власною відкритістю тому, що потужні країни намагатимуться скористатися ресурсами, але не випустити країну на світовий ринок. У кращому разі вони будуть посередниками виходу на світовий ринок (створюватимуть ТНК на базі національних ресурсів);
- відкритістю інших країн тому, що це можливо лише в разі вигоди іншим країнам. На період криз вони закриваються (наприклад, як це сталося у США наприкінці 2001 – початку 2002 років, коли кризовий стан економіки виявився у скороченні виробництв і обмеженні потреб у ресурсах, наприклад, сталі. У зв'язку з цим країною негайно були ініційовані антидемпінгові заходи). Також розвинені країни негайно перекривають слабким країнам доступ до світових ринків, як тільки їм самим для збільшення попиту на їхню продукцію стане необхідним цей сектор ринку.

Таким чином, у лібералізації (відкритості) зацікавлені країни, які здатні використати переваги такої відкритості [9, 11].

Відкрита економіка може узгоджуватися з вимогами щодо забезпечення економічної безпеки країни лише за умов: наявності цілісного господарського комплексу і тісних коопераційних зв'язків всередині національної економіки; здатності держави підтримувати в країні сприятливий діловий клімат завдяки створенню відповідного політико-правового, соціально-економічного та інфраструктурного середовища МЄВ; наявності стійких зв'язків з іншими країнами в рамках світового поділу праці [7, 45].

Звичайно, державна політика слаборозвинених і перехідних країн, спрямована на лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків і формування відкритішої економічної системи, може призводити до негативних ефектів, зокрема, погіршення економічної ситуації, значних флуктуацій основних макроекономічних показників. Посилення флуктуацій, коли їх нейтралізація неможлива в межах усталеної структури, приводить економіку до точки біфуркації – періоду розгалуження траєкторій її розвитку [11, 5]. Окремі національні економіки після проходження точки біфуркації стають “закритими”. “Закрита економіка” є антиподом “відкритої економіки” та характеризується частковим або повним господарським відокремленням держави. Крайнім виявом закритої економіки є **автаркія** (грец. *autarkeia* – самозадоволеність, від грец. *autos* – сам і *arkeo* – перебуваю у статку) – політика добровільної або вимушеної ізоляції країни від світового господарства.

Серед недоліків закритої економіки дослідники виділяють відсутність можливостей самоорганізації, саморегулювання, повну керованість державою. Як наслідок, до основних рис закритого суспільства відносять тоталітаризм і/або авторитаризм. Це зумовлює монополістичний характер економіки цих країн, тенденцію до консервації соціально-економічної структури при збереженні достатньо високих темпів економічного зростання, переважно екстенсивного типу.

При цьому важливо підкреслити, що закрита економіка має не тільки негативні, а й позитивні риси – стабільність, дотримання соціальних гарантій. Спроби окремих держав проводити курс на автаркію не відповідають сучасним тенденціям економічного розвитку, хоча в окремих випадках вона і є необхідною для забезпечення незалежності.

Варто зазначити, що економіка в сучасному світі не може бути повністю закритою. Під відкритістю або закритістю економіки розуміється тенденція, що переважає.

Проблематика ефективності функціонування “відкритих” економік особливо нагальною є в умовах глобалізації. Динамічні соціально-економічні процеси, що характеризують це явище, зазвичай генерують багато очікувань різного ступеня раціональності, які далеко не завжди виправдовуються. На думку професора Гарвардського університету Д. Родрікса, “не існує жодних доказів того, що інтеграція до світового господарського простору сама собою приводить до покращення економічної ситуації. Навпаки, існує безліч переконливих доказів того, що відкритість, яка трактується, як зменшення перешкод на шляху потоків капіталів і товарів, прямо не пов’язана з економічним зростанням: швидше, воно залежить від наявності ефективної внутрішньої стратегії” [12, 18].

Промислова революція, що затягнулася на сторіччя та заклала фундамент техногенної цивілізації, встигла радикально перетворити лише невелику групу країн, поставивши їх у привілейований стан світового економічного авангарду, а підготовлена нею глобалізація втягла у свою орбіту майже всі країни світу лише за два-три десятиріччя. Натомість природні та історичні умови окремих країн глибоко відмінні, як і етапи розвитку, на яких перебувають їх національні економіки.

З підвищенням відкритості економік та залученням їх до глобальних політичних й економічних процесів різні країни світу вимушені рухатися до формування у своїх національних кордонах стосовно уніфікованого політичного та економічного середовища. У підсумку звузилися можливості використання диференційованого оподаткування,

субсидій, пільг та інших апробованих інструментів стимулювання національного підприємництва, а іноді й зовсім блокована можливість селекційної, цілеспрямованої підтримки стратегічно важливих сфер економіки [11, 4]. Проте, нав’язуючи систему ліберальних відносин, глобалізація не пропонує нової моделі цілісного функціонування національної економіки.

Позиції прибічників та противників глобалізації збігаються в тому, що “національні держави” в існуючому вигляді стали неадекватними, безпорадними перед міжнародним капіталом. Навпаки, всі життєво важливі рішення приймають та упроваджують у життя саме розвинуті країни світового співтовариства. Політика спрямована на закріплення домінуючого стану сильних [3, 7].

Монетаристська модель, що була закладена у проекті Вашингтонського консенсусу та розрахована на злам національних державних кордонів, на повну відкритість у поєднанні з динамічним розвитком глобалізаційних процесів, дала змогу, на думку Ю. Пахомова, бурхливо і прискорено перерозподіляти світове багатство на користь транснаціональних компаній, а також провідних країн Заходу [5, 19].

Доктрина, відома під назвою “Вашингтонський консенсус”, була символом економічної глобалізації. У ній відбилася впевненість у тому, що ринки діють ефективно, що відсутня потреба в їх регулюванні. Відповідно до цієї доктрини приватизація й дерегулювання, а також відкритий характер ринків капіталу сприяють економічному розвитку країн, а діяльність урядів полягає в збалансуванні бюджету та боротьбі з інфляцією. За сутністю це була тимчасова перемога (з точки зору втіленні настанов у практику) прихильників неокласичного напрямку в економічній науці.

Перехід до постіндустріальної стадії розвитку країн економічного авангарду на тлі поглиблення процесу глобалізації ініціює якісні зміни в національних економіках і системі світового господарства в цілому. Найістотніші зрушення відбуваються у сферах виробництва, комунікацій, торгівлі, закор-

донного інвестування та фінансів, що перетворює світову економіку в цілісний глобальний організм. Відбувається зміна не тільки виробничих, фінансових, інформаційних, а й соціально-організаційних технологій, що визначають ефективність взаємодії економічних суб'єктів. Держава виступає центральним суб'єктом у процесі формування таких технологій. Роль держави не просто ускладнюється – вона змінюється якісно.

Науковцями висловлювалися різні точки зору щодо регулюючих функцій держави в умовах розвитку глобалізаційних процесів. В умовах глобалізації визначальними стають інституційно оформлені всесвітні економічні відносини, коли національні суб'єкти господарського життя змушені все більше пристосовуватися до правил, установлених у межах певного економічного союзу. Висловлювалася думка, що глобалізація – це поява нового світового порядку, за якого скорочуються повноваження та ставиться під сумнів легітимність національної держави, оскільки національні уряди втрачають здатність контролювати те, що відбувається всередині їхніх країн. Політична влада денационалізується, і національні держави, чого б не вимагали інтереси внутрішньої політики, все більше стають “різновидом перехідної організації для управління економічними процесами” [8, 5].

Під впливом нової міжнародної інституційної системи збільшується взаємозалежність країн усього світу через зростаючі обсяги та різноманітність транскордонних трансакцій щодо товарів, послуг і міжнародних фінансових потоків, а також через швидку та широку дифузію технологій. В умовах глобалізації економічна влада все більше зосереджується у транснаціональних структурах – ТНК, ТНБ, а також міжнародних фінансових центрах. Економічний і політичний клімат формують міжнародні економічні організації (ВТО, МБРР, МВФ).

У рамках складної системи глобального господарства національні держави постають вже як підсистеми. І якщо стосовно національної економіки держава є макрофактором її розвитку, то щодо глобальної мегаекономіки стає лише елементом однієї з підсистем,

що й формує потребу у взаємодії зі структурами національної економіки, що мають транснаціональний, глобальний характер.

О. А. Швиданенко виокремив основні ознаки нового типу організації світової економіки як полісистеми:

- по-перше, констатувальна роль зв'язків, а не елементів, що дозволяє стверджувати тезу про посилення світогосподарської консолідації і гомогенності світової економіки;
- по-друге, розчленування глобальної спільноти на “центр” та “периферію” вже не означає жорсткого розмежування структурних рівнів;
- по-третє, формування рухливих і нестійких “проактивних зон” з нівелюванням таких властивостей, як повна залежність, відсталість та набуттям ознак периферійності без залежності та залежності без відсталості;
- по-четверте, пріоритетність у забезпеченні цілісності світової економіки набуває системна взаємодія її учасників на основі узгодження економічних інтересів глобалізованого характеру у співвідношенні до єдності фізичного простору життєдіяльності;
- по-п'яте, зміна вектора розбудови світової соціально-економічної системи, який унеможливорює використання на сьогодні неокласичної парадигми розвитку;
- по-шосте, нерівномірність економічного розвитку, зумовлена періодичним процесом послідовного заміщення цілісних комплексів технологічно спряжених виробництв (технологічних укладів), у ході якого в період структурної кризи світової економіки змінюється спрямованість фінансових потоків [10, 18].

Це визначає нову сукупність відносин і породжує один із найважливіших викликів нового етапу еволюції: необхідність створення ефективних механізмів гармонізації багаторівневих відносин на основі взаємоприйнятих компромісів із ключових питань розвитку світової економіки, взаємодії дер-

жав та їх об'єднань, національних і транснаціональних структур. Очевидно, що інститут держави не просто виступає найважливішою частиною такого механізму, а є ініціатором і каталізатором процесу його становлення.

Вплив держави на економічні процеси (у тому числі на міжнародному рівні) в умовах глобалізації не усувається, а трансформується. Змінюються пріоритети у структурі базових функцій. Зміст державного регулювання на цьому етапі визначається функціями, більшість із яких сформувалися у ХХ столітті: соціальною, інноваційною, когнітивною, інституціональною, захисту національних економічних інтересів, виробництва суспільних благ і послуг тощо. Ці функції у збільшуваній мірі починають реалізовуватися системно, через державні національні проекти, програми, довгострокові стратегічні плани. Таким чином, державне регулювання переростає у стратегічне управління соціально-економічним розвитком [4, 6].

Останнім часом держава виконує якісно нові функції, які раніше не проявлялися так чітко. Це зумовлено поступовим становленням постіндустріального суспільства. Йдеться про питання освіти, формування та підтримання фундаментальної науки, промислової політики, екології. Тому існуюча концепція витіснення держави зі сфери економіки та зменшення її функцій не відповідає глобальним світовим тенденціям [6, 5].

Позиції прихильників неоліберального та соціально-ліберального глобалізму істотно похитнулися з розгортанням світової фінансової кризи, яка, на думку багатьох аналітиків, стала першою глобальною кризою. Вона розпочалася у США й охопила всі без винятку країни світу. Невідповідність принципів світового регулювання реаліям економіки нової якості призвела до дестабілізації фінансових ринків, дефолтів країн, зниження довіри до світових економічних регуляторів. Саме криза актуалізувала теоретичні та практичні проблеми визначення меж державного регулювання відкритих економічних систем.

Входження світової економіки у період рецесії сформувало широкий спектр загроз зовнішньо- та внутрішньоекономічному розвитку України: від згортання експортоорієнтованого виробництва до проблем імпорту, які мають витоки у погіршенні економічної динаміки основних торговельних партнерів. У цих умовах актуалізуються проблеми невідкладного переосмислення стратегії зовнішнього та внутрішнього економічного курсу, оскільки світ, що змінився, вже ніколи не повернеться до попереднього стану [1, 25].

Урядами більшості країн світу були прийняті антикризові програми. Пропоновані в цих програмах заходи до реалізації в різних країнах відмінні, натомість спільними тенденціями є зростання втручання держави в економіку, соціальна спрямованість державної підтримки та значна підтримка інноваційних й інфраструктурних проектів, що спрямовані на зміцнення конкурентних позицій національних економік у післякризовий період. Більшість країн – світових лідерів удалися до протекціоністських заходів у надії захистити своїх виробників та інтереси свого населення.

Отже, сучасні вимоги до державного регулювання формуються під впливом сукупності зумовлених глобалізацією проблем, розв'язання яких можливе тільки за умови активної участі держави. Аналіз економічної політики розвинених країн свідчить, що умовами стійкого розвитку економіки є дотримання консенсусу національних інтересів країн і глобального економічного простору.

Література

1. Власюк О. С. Світова фінансово-економічна криза: виклики національній економіці та стратегія подолання / О. С. Власюк // Стратегічна панорама. — 2009. — № 1. — С. 24–31.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
3. Макогон Ю. В. Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект / Ю. В. Макогон,

В. В. Дергачева, Е. А. Пашко; под науч. ред. Ю. В. Макогона. — Донецк: ДонНУ, 2006. — 260 с.

4. Новосельцева Г. Б. Проблемы государственного регулирования экономики в условиях глобализации / Г. Б. Новосельцева // Современная экономика: [прилож. к журн. "Экономические науки"]. — 2004. — № 1. — С. 1–7.

5. Пахомов Ю. М. Взгляд на трансформации в Украине с позиций глобализации / Ю. М. Пахомов // Стратегія економічного розвитку України. — К.: КНЕУ, 2002. — Вип. 1 (8). — С. 19–29.

6. Стратегічне управління: плани і проекти економічного розвитку: монографія / О. С. Власюк, Т. В. Дерюгіна, І. В. Запатріна [та ін.]; за заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної. — Вид-во "ВІП", 2006. — 624 с.

7. Татаренко Н. О. Національна мобілізаційна модель економічного розвитку як відповідь на виклики глобалізації / Н. О. Татаренко // Стратегія розвитку

України (економіка, соціологія, право): наук. журн. — К.: Кн. вид-во НАУ, 2006. — Вип. 2–4. — 452 с.

8. Хелд Д. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура / пер. с англ. В. В. Сапова и др. — М.: Праксис, 2004. — 576 с.

9. Черняк В. К. Структура экономического развития / В. К. Черняк. — К.: Наук. думка, 1991. — 193 с.

10. Швиданенко О. А. Сучасні тенденції становлення глобальної економічної системи / О. А. Швиданенко // Вісн. Криворізького екон. ін-ту КНЕУ. — Кривий Ріг, 2009. — №4 (20). — С. 17–20.

11. Эльянов А. Развивающиеся страны в мировой экономике: тенденции и проблемы / А. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — № 2. — С. 3–15.

12. Rodrik Dani. The New Global Economy and Developing Countries Making Openness Work / D. Rodrik // Policy essay. Overseas Development Council. — 1999. — № 24. — P. 18–19.

Сучасні вимоги до державного регулювання формуються під впливом сукупності зумовлених глобалізацією проблем, розв'язання яких можливе тільки за умови активної участі держави. Досвід розвинених країн свідчить, що умовами стійкого розвитку економіки є дотримання консенсусу національних інтересів країн і глобального економічного простору.

Современные требования к государственному регулированию формируются под влиянием совокупности порождаемых глобализацией проблем, решение которых возможно только при условии активного участия государства. Опыт развитых стран свидетельствует, что условием устойчивого развития экономики является соблюдение баланса национальных интересов стран и глобального экономического пространства.

Modern requirements to state regulation are influenced by aggregate posed by globalization problems the solution of which is possible only under the condition of active participation of the state. The experience of developed countries shows that the conditions for sustainable economic development is to respect the interests of national consensus and global economic space.

Надійшла 3 березня 2015 р.